

дарственной власти. Как следствие, кооперативное образование приобрело системный характер, стало многоуровневым – от кооперативных школ и техникумов к кооперативным институтам.

В результате проведенного исследования автор пришел к выводу о важной роли системы кооперативного образования на юге Украины не только в деле кооперирования, но и в повышении общего уровня грамотности населения.

Ключевые слова: кооперативное образование, кооперативный кружок, кооперативные курсы, кооперативная школа.

Shkirchak Kateryna. System of Cooperative Education on the South of Ukraine (1917–1929). In the article the different forms of activity of cooperatives of south of Ukraine are examined in the field of education (cooperative corners, courses, mugs, schools of cooperative deed, technical schools, institutes). Attention applies on changes in the system of cooperative education with establishment on territory of Ukraine of new economic policy in 1921 that gave a new push to organization of network of cooperative schools. In a period from 1917–1919 cooperative education on the south of Ukraine got organized exceptionally by forces of members of cooperative in form cooperative corners and courses. After stabilizing of soviet power the process of active interference began with activity of cooperative of party and state government bodies. As a result, cooperative education purchased system character, became multilevel – from cooperative schools and technical schools to the cooperative institutes. As a result, it is possible to draw the conclusion about the important role of the system of cooperative education on the south of Ukraine not only on business of cooperation, but also in the increase of general level of literacy of population.

Key words: cooperative education, cooperative group, cooperative courses, cooperative school.

Стаття надійшла до редколегії
05.07.2013 р.

УДК 614. 885 (477) «192»

Микола Рожков

Головні здобутки міських і сільських осередків Червоного Хреста 20-х рр. ХХ ст. в УСРР (за матеріалами звітів Товариства Червоного Хреста)

У статті розглянуто діяльність організацій Червоного Хреста на теренах УСРР у 20-ті рр. ХХ ст. Відзначено, що допомога населенню в боротьбі з голодом, хворобами стала важливим напрямом діяльності Товариства Червоного Хреста УСРР. Завдяки діяльності організації врятовано тисячі людських життів.

Ключові слова: Червоний Хрест, громадські організації, боротьба з голодом, напрями діяльності, село, УСРР, санітарія.

Постановка наукової проблеми та її значення. Червонохресний рух в Україні має багату історію та славні традиції. Але, на жаль, знаменні сторінки минулого товариства практично невідомі пересічним громадянам. В останніх словосполучення «Червоний Хрест» асоціюється здебільшого з відповідним символом, яким оздоблена кожна машина швидкої допомоги, або ж із марками, придбання яких (зокрема в школах та ВНЗ) є однією з форм матеріальної допомоги хворим і знедоленим. Водночас багатющий досвід товариства є актуальним і для сучасності. Тому вивчення документальної спадщини Червоного Хреста в Україні за радянської доби, зокрема, звітів про роботу організації, має не лише теоретичне, а й практичне значення.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Різні аспекти діяльності та взаємодії суспільних добровільних організацій і влади, яка концентрувалася навколо Комуністичної партії, досліджували такі науковці, як М. Товбін, М. Журба, С. Кульчицький, О. Крамар, Н. Дашенко [14; 15; 21–23; 27]. Але проблема дослідження співпраці Червоного Хреста в основних напрямках діяльності та головні здобутки цієї співпраці не розв'язана в українській науці.

Мета статті – на підставі аналізу звітів про роботу організації показати результати корисної діяльності сільських та міських осередків Червоного Хреста УСРР у 20-ті рр. ХХ ст.

Усе населення УСРР, за даними дослідження В. В. Калініченка, у 1917 р. складало 27,5 млн людей, у 1920 р. – 25,6 млн, 1922 р. – 26 млн, 1926 – 29 млн, 1929 – 30,9 млн [20]. Але ці дані, основним джерелом яких є перепис населення, були вибірковими й часто не охоплювали населення

всієї країни. Селяни були найбільшою соціальною групою населення республіки 20-х рр. За переписом 1926 р., їх кількість становила 75,82 %. Розвиток економіки УСРР значною мірою залежав від стану селянського господарства й виробничих можливостей того часу [20, с. 17–18].

Можна погодитись із думкою Наталії Дашенко, що у 20-х рр. існувала якась можливість конструктивної критики та громадські організації мали якусь автономію. Проте вже в другій половині 20-х – на початку 30-х рр. удосконалено законодавство, що стосувалося громадських організацій і союзів громадян у СРСР [14, с. 118–119].

Початком створення радянської медичної системи на території УСРР можна вважати перший Крайовий медично-санітарний з'їзд, який відбувся 16–19 жовтня 1917 р. у місті Києві. Відомого українського лікаря Бориса Матюшенка обрали головою першої медично-санітарної управи України [13, с. 69]. Першим завданням «новоствореного» радянського Товариства Червоного Хреста була допомога військовополоненим. Для здійснення цієї роботи представники організації відвідували табори для військовополонених, де надавали медичну допомогу, допомагали матеріально та порадами правового характеру [25, с. 22]. Правильним є твердження одного з авторів брошур Червоного Хреста Євгена Кушніра, який стверджував, що від хвороб і ран умирало більше людей, ніж від куль військових [24, с. 4]. Лікарів у цей час не вистачало. Так, у Києві лише упродовж 1917–1922 рр. через хвороби, незгоди та воєнні дії загинуло 20 професорів медичного факультету Університету Святого Володимира [13, с. 68].

Новим страшним випробуванням для Товариства Червоного Хреста стало сприяння в подоланні голоду 1921–1923 рр. Офіційними причинами цього «стихійного лиха» влада назвала засуху, яка спричинила неврожай. Фактичні причини цього явища пов'язані, по перше, з економічною політикою державної партії, по друге – із підлеглим становищем формально незалежної республіки [22, с. 191]. Статистика свідчить, що з допомогою лікарсько-харчових пунктів Червоного Хреста роздано 100 млн обідів. Товариство Червоного Хреста УСРР створило 600 харчових пунктів, які за добу мали можливість допомагати 150 тис. голодних людей [27, с. 208–209]. За офіційними даними товариства, медичну допомогу від організації отримало 2 млн людей [11, с. 8].

Як свідчать документи особливу увагу під час голодної кампанії Червоний Хрест надавав бездоглядним дітям. У 1923 р. довелося констатувати, що справи в допомозі дітям покращилися, але очікується закриття дитячих будинків і новий наплив голодуючих дітей, яким буде потрібна допомога [7, арк. 14]. Підтвердженням цього є фатальні наслідки затягування зі зверненням про допомогу. Так, у листі керівника однойменної місії допомоги постраждалим від голоду Ф. Нансена до Головної управи Українського товариства Червоного Хреста у січні 1923 р. зафіксовано: «Єдине, про що жалкую, що не було можливості зробити більше, не можна було задовольнити усі потреби голодуючого населення» [21, с. 111]. Уряд УСРР, щоб віддячити Червоному Хресту, постановою Всеукраїнського центрального виконавчого комітету від 29 листопада 1922 р. дозволив збирати з залізничних квитків спеціальний збір на користь Товариства [9, арк. 26]. У подальшому Червоний Хрест допомагав людям налагодити мирне життя, яке порушили воєнні дії. Наприклад, цікавою була ідея, утілена в життя Червоним Хрестом у 1920 р., що передбачала створення бюро, яке б займалося наведенням довідок про долю чи місцезнаходження осіб, які втратили зв'язок із рідними в роки війни [25, с. 22].

У 1922 р. вперше в історії країни створено масову дитячу організацію піонерів. Уже в 1924 р., за ініціативою З. П. Соловйова, створено Службу здоров'я юних піонерів, яка повинна була допомагати органам охорони здоров'я в медико-санітарному обслуговуванні дітей і підлітків [25, с. 41].

У 1923 р. в УСРР зросла епідемія малярії (329 випадків на 10 тис. населення) [13, с. 85]. Протягом 1923–1924 рр. у медичній роботі УЧХ акценти діяльності перенесено саме на селянство. На 1 жовтня 1924 р. УЧХ мав 94 медичні установи, із яких 56 містилися в селах, 38 – у містах; у той час, як у 1923 р. з 59 медичних установ лише 25 розмістилися в сільській місцевості [15, с. 242].

Головним було допомогти на селі дитячому населенню та справі піднесення санітарного добробуту. З усіх установ Червоного Хреста, без фармацевтичних, на село припадає 77,5 %, а на місто – 22,5 %, що, порівняно із 1924 р., дає підвищення відсотка на користь села. У 1924–1925 рр. сільських установ було 72, 85 %, а їх кількість у 1925–1926 рр. збільшилася на 57, або на 15 % [17, с. 20]. Відсоток персоналу Червоного Хреста на селі складав 56,8 % проти 43 %, а лікарів – 42,2 % проти 33 % у 1924–1925 рр. [18, с. 19].

В УСРР 18,5 % бюджету установ охорони материнства й дитинства становили кошти громадських організацій, однією з найбільших із яких був Український Червоний Хрест [13, с. 91].

Особливу увагу робітники Червоного Хреста приділяли вияву в дітей сухот та їх лікуванню. У 1924–1925 рр. в УСРР створювалися спеціальні дитячі їдальні. Товариство утримувало за свій рахунок 200 дитячих оздоровчих закладів [27, с. 209]. Червоний Хрест займався й допомогою бездоглядним дітям, разом із Центральним комітетом допомоги дітям. Яскравим прикладом такої допомоги та співпраці двох організацій є дитяча колонія «Софіївка», яку організації отримали 21 квітня 1924 р. [8, арк. 1].

Консультації Червоного Хреста будувалися здебільшого поблизу великих міст, щоб можна було допомагати міському населенню, населенню приміських сіл і селищ, розміщених поблизу. Прикладом є консультація в селищі Кам'яний Брід, нині це частина міста Луганська. Медичні працівники допомагали мешканцям не лише цього населеного пункту, а й навколишніх сіл [2, арк. 40].

У грудні 1925 р. XIV з'їзд ВКП (б) проголосив курс на індустріалізацію, на яку не вистачало коштів, а тому збільшення відсотка установ Червоного Хреста на селі було справжнім дивом [23, с. 122].

Служба здоров'я юних піонерів нараховувала близько 300 різних дитячих установ. Особливо пишався Український Червоний Хрест відкритим у 1925 р. на південному березі Криму першим дитячим піонерським табором-санаторієм «Артек» [25, с. 41].

Уряд УСРР у 1925 р. вирішив допомогти голодуючим Галіції, відправивши нужденним 20 вагонів хліба, хоча це рішення було політичним, проте воно допомагало населенню Західної України. Для допомоги нужденним у той час використовували активістів Червоного Хреста [10, арк. 53 б].

Головним завданням сільських комітетів Червоного Хреста поступово стає робота з підготовки сільського населення до військово-санітарних заходів, але на це були потрібні кошти, яких не вистачало [16, с. 42].

Медична допомога більш потрібна в сільській місцевості, це засвідчує статистика. Так, на 1 січня 1926 р. в УСРР було 9 тис. 404 лікарів, із них 73 % проживали в містах [13, с. 97].

Згідно зі звітом про діяльність Товариства Червоного Хреста УСРР за 1926–1927 рр. загальна кількість установ, що належали організації протягом цього року, склала 1181, із них – 819 установ (71 % загальної кількості) припадає на село й лише 362 (29 % кількості) – на місто. Порівняно з минулим 1925–1926 рр., кількість усіх установ зросла на 387 закладів (48,7 % загальної кількості). За лінією лікувальної допомоги збільшилася кількість лікувальних установ: 216 – за 1926–1927 рр. проти 177 – за 1925–1926 рр., загальна кількість збільшилася на 22 %. Більшість лікувальних установ Червоного Хреста розміщена на селі, а саме 179 (83 %), і лише 37 (17 %) – у місті. Санітарно-епідемічна робота зросла на 186 % за рахунок створення нових установ. Санітарна та медична освіта за кількістю та якістю зросла з 21 установи за 1925–1926 рр. до 176 – за 1926–1927 рр. (738 %) [18, с. 19–21].

За 1925–1926 рр. Червоним Хрестом активно проводилася закордонна робота, яка зосереджувалась у такому великому місті Західної Європи, як Париж. Відповідальна за цю роботу Раковська. Діяльність Товариства Червоного Хреста поширилася на Великобританію та Канаду, де уповноваженою на той час була товариш Кулик. Зв'язок із Міжнародним комітетом та Всесвітнім товариством допомоги дітям не переривався [17, с. 4].

Кількість медичних установ доводить, що активність діяльності Товариства Червоного Хреста в сільській місцевості збільшилася, але якщо врахувати, що загальна кількість лікарів організації складала 483 працівники, із яких у сільській місцевості працювало 177 (37 %), а по містах – 306 (63 %), це засвідчує нестачу лікарів у сільських установах Червоного Хреста. Але, як сказано у звіті, не всі установи надіслали звіти про кількість лікарів, а якщо взяти до уваги, що більшість цих закладів – сільські установи, то, за приблизним підрахунком, кількість лікарів більша від зазначеного на 30, а на селі працювало 207 медпрацівників, тобто 40 % від загальної кількості медичного складу Товариства [18, с. 21].

Швидке зростання чисельності членів Червоного Хреста можна побачити на прикладі діяльності деяких місцевих комітетів Червоного Хреста. Так, Новобихівський комітет лише за один рік своєї роботи збільшив кількість членів із 40 до 400, при цьому покращивши матеріальну базу [1, арк. 41].

Суттєві зміни в діяльності Товариства Червоного Хреста відбулися на IX році існування організації у зв'язку з практичним проведенням роботи з підготовки військово-санітарної допомоги хворим і пораненим воякам. Цей напрям роботи був твердо проголошений II Всеукраїнським з'їздом

товариства, що відбувся в травні 1927 р. [18, с. 3]. На підготовку одних військово-санітарних курсів місцеві організації витрачали 350 крб, це змушувало ретельніше підбирати кандидатів у слухачі. Для проведення курсів використовували гроші місцевих відділень Червоного Хреста [3, арк. 5].

На кінець 20-х рр. основними завданнями Червоного Хреста були надання лікарсько-санітарної допомоги хворим та пораненим червоноармійцям під час війни; лікарсько-санітарна допомога населенню під час стихійного лиха; допомога військовополоненим, боротьба із соціальними хворобами, надання лікарсько-санітарної допомоги дітям [19, с. 3].

Наприклад, організаційною формою роботи Червоного Хреста серед молоді в перші роки існування радянської влади стали гуртки юних друзів Товариства Червоного Хреста. Їхня діяльність уключала в себе пояснення завдань товариства, залучення дітей і підлітків до гуртків першої допомоги, створення санітарних постів та дружин [25, с. 41].

Червоний Хрест на 1927–1928 р. за соціальним походженням складався із 48 % селян, 30 % робітників, 22% трудової інтелігенції. Протягом цього року організація об'єднала 400 000 робітників, селян, трудової інтелігенції. Актив організації складався з 9457 членів, серед яких 30 % – селяни, 25 % – робітники, 45 % – інтелігенція. Організація складалася з 41 філії, 988 міських та сільських організацій, 2 тис. 183 осередків. Приблизно 3 тис. 220 організацій здійснювали завдання Червоного Хреста УСРР. 1927–1928 рр. – початок організації юнацьких секцій Червоного Хреста. У юнацьких секціях Червоного Хреста було 19 тис. 697 членів. Юнацькі секції організовували комсомол і піонери [19, с. 5–8].

Починаючи із січня 1928 р., усі фінансові рахунки Червоного Хреста повинні були зосереджуватися лише в Держбанку УСРР, а це давало змогу державі повністю контролювати фінанси Товариства Червоного Хреста [5, арк. 2].

Важливою справою Товариство Червоного Хреста вважало допомогу населенню Західної України, потерпілому від повені. Для цього потрібно було створити комісію для збору коштів, необхідних постраждалим [4, арк. 1].

За другу половину 1927–1928 рр. 3000 громадян УСРР подали різні претензії до буржуазних країн, із них 200 одержали свої претензії на суму 1 млн 500 тис. дол., або 3 млн крб [19, с. 8]. Ці факти знаходять підтвердження в одній з архівних справ Державного архіву Луганської області, де йдеться про право американських ветеранів (радянські громадяни, які під час війни служили в складі армії США), а також членів їхніх сімей на отримання пенсій. У розпорядженні керівництва Червоного Хреста підтверджується законність прав радянських громадян на ці виплати [6, арк. 4].

Важливим напрямом роботи Червоного Хреста в сільській місцевості була робота з піонерськими організаціями [12, с. 88].

Під прапором Товариства Червоного Хреста збирались активісти, які виходили на суботники та недільники й допомагали будувати лазні, громадські пральні, ремонтували та будували колодязі на селі. За ініціативою активістів Червоного Хреста, у 1928 р. побудовано 800 лазень і громадських пралень, у селах відкрито близько 300 акушерських пунктів, створено 400 аптек та магазинів санітарно-гігієнічних товарів [26, с. 93].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. В подальшому, на нашу думку, цікавим є вивчення питань, пов'язаних із впливом партійної ідеології на основні напрями роботи Червоного Хреста УСРР та їхні результати.

Отже, можна впевнено стверджувати, спираючись на документальні матеріали, що такі напрями роботи Товариства, як допомога військовополоненим, сприяння боротьбі з голодом, медична й правова допомога нужденним, підготовка населення до надання першої допомоги в умовах війни, стають важливими напрямками діяльності Товариства Червоного Хреста УСРР у 20-ті рр. XX ст.

Джерела та література

1. Державний архів Луганської області (далі – Держархів Луганської обл.), ф. Р-638, оп. 1, спр. 33.
2. Держархів Луганської обл., ф. Р-638, оп. 1, спр. 72.
3. Держархів Луганської обл., ф. Р-638, оп. 1, спр. 78.
4. Держархів Луганської обл., ф. Р-638, оп. 1, спр. 79.
5. Держархів Луганської обл., ф. Р-638, оп. 1, спр. 80.
6. Держархів Луганської обл., ф. Р-1274, оп. 1, спр. 4.

7. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВОВУ), ф. Р – 283, оп. 1, спр. 16.
8. ЦДАВОВУ, ф. 283, оп. 1, спр. 136.
9. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. Р – 1, оп. 6, спр. 44.
10. ЦДАГО України, ф. Р – 1, оп. 6, спр. 58.
11. Акодус Я. Й. Краткий очерк истории Советского Красного Креста / Я. Й. Акодус. – М. : Медгиз, 1958. – 31 с.
12. Барсуков М. И. Красный Крест и Красный Полумесяц СССР. Краткий исторический очерк / М. И. Барсуков. – М. : Медгиз, 1946. – 156 с.
13. Ганіткевич Я. Історія української медицини в датах та іменах / Я. Ганіткевич. – Львів : [б. в.], 2004. – 368 с.
14. Дашенко Н. Товариство Червоного Хреста та Червоного Півмісяця УСРР-УРСР в громадсько-суспільних процесах (20–30-ті роки ХХ століття) / Н. Дашенко // Українознавство – 2009. – № 1. – С. 118–121.
15. Журба М. А. Етнонаціональні та міжнародні аспекти діяльності громадських об'єднань українського села (20–30 рр. ХХ ст.) / М. А. Журба. – К. : Наук. світ, 2002. – 499 с.
16. Захаренко К. Про Червоний Хрест / К. Захаренко. – Х. : Медвидав, 1927. – 60 с.
17. Звіт про діяльність Товариства Червоного Хреста УСРР за 1925–1926 роки. – Х. : ЦК УТЧХ, 1927. – 68 с.
18. Звіт про діяльність Товариства Червоного Хреста УСРР за 1926–1927 роки. – Х. : ЦК УТЧХ, 1928. – 90 с.
19. Звіт про діяльність Товариства Червоного Хреста УСРР за 1927–1928 роки. – Х. : ЦК УТЧХ, 1929. – 40 с.
20. Калініченко В. В. Селянське господарство України в доколгоспний період (1921–1929) / В. В. Калініченко. – Х. : Основа, 1991. – 131 с.
21. Крамар О. Формування світоглядних стереотипів як складова міжнародної діяльності громадських об'єднань України (1922–1930 роки) / О. Крамар // Українознавство – 2009. – № 1. – С. 109–113.
22. Кульчицький С. В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928) / С. В. Кульчицький. – К. : Основи, 1996. – 396 с.
23. Кульчицький С. В. Україна між двома війнами (1921–1939 рр.) / С. В. Кульчицький. – К. : Альтернативи, 1999. – 336 с.
24. Кушнір Є. Основні завдання Червоного Хреста / Є. Кушнір. – К. : Редвидав ЦКУЧХ, 1935. – 17 с.
25. Миллюков В. Д. Сборник лекций о Советском Красном Кресте / В. Д. Миллюков, Е. Ф. Парфёнов, Л. А. Нечаева, И. П. Старостин. – М. : Медицина, 1985. – 55 с.
26. Сто лет Красного Креста в нашей стране / Г. А. Митерев. – М. : Медгиз, 1967. – 298 с.
27. Товбин М. М. Факты, события, люди. Общество Красного Креста в СССР / М. М. Товбин // Вопросы истории. – 1978. – № 4. – С. 204–210.

Рожков Николай. Главные достижения городских и сельских ячеек Красного Креста 20-х гг. ХХ в. в УССР (по материалам отчётов Общества Красного Креста). В статье рассматривается деятельность организаций Общества Красного Креста на территории УССР в 20-е гг. Рассматриваются социальные, политические, экономические процессы в обществе 20-х и 30-х гг. ХХ в. Деятельность Красного Креста была полностью подконтрольна государственной власти, но в то же время только такая организация могла сплотить вокруг себя представителей государственных органов, граждан УССР, и международные общественные организации. Наиболее важным направлением деятельности Красного Креста 20-х годов, можно считать борьбу с голодом 1921–1923 гг. Автор приходит к выводу, что деятельность в сельской местности становится важной для будущего власти. Благодаря деятельности Красного Креста были спасены тысячи человеческих жизней.

Ключевые слова: Красный Крест, общественные организации, борьба с голодом, направления деятельности, село, УССР, санитария.

Rozhkov Nikola. Main Achievements of Municipal and Rural Cells of Red Cross 20th of XX of Century are in USRR (After Materials of Reports of Society of Red Cross). In the article activity of organizations of Association of Red Cross is examined on territory of USRR in 20th. We consider the social, political and economic processes in society of the 20s and 30s of the twentieth century. Activity of Red Cross was fully under the control to State power, but in too time only such organization could join round itself: representatives of public organs, citizens of USRR, and international public organizations. It is possible to consider a fight the most essential direction of activity of Red Cross of 20th against hunger 1921–1923. An author comes to the conclusion, that activity in rural locality becomes to important for future power. Due to activity of Red Cross thousands of human lives were saved.

Key words: Red Cross, public organizations, fight against hunger, directions of activity, village, USRR, sanitation.

Стаття надійшла до редколегії
04.07.2013 р.